

ПРОБЛЕМИ НОВОЇ І НОВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ

УДК 94: 327(438: 478): 94(477.85) “169”

ТЕРЕНИ БУКОВИНИ У МОЛДАВСЬКІЙ ПОЛІТИЦІ
КОРОЛЯ АВГУСТА II СИЛЬНОГО (1697–1699 рр.)

Олексій БАЛУХ

*Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,**кафедра історії України**вул. Коцюбинського, 2, 58012, м. Чернівці, Україна**e-mail: a.balukh@chnu.edu.ua**DOI: 10.15330/gal.36.28-39**ORCID: 0000-0001-8091-8118**RESEARCHER ID: R-7967-2016*

Мета статті полягає у розкритті молдавської політики короля Августа II Сильного, яка полягала у підпорядкуванні території Дунайських князівств Речі Посполитій у 1697–1699 рр., а також визначення на основі аналізу доступних джерел та монографічної літератури її наслідків для населення та економіки північномолдавських земель. Наукова новизна полягає у комплексному дослідженні політики Августа II у прикордонних з Річчю Посполитою територіях Північної Буковини на початку його правління. Встановлено, що північномолдавські землі стали розмінною монетою у зовнішній політиці монарха Речі Посполитої щодо Молдавії, оскільки за умовами Карловицького миру Молдавія залишалася в системі підвладних Порті територій, а Річ Посполита звільняла зайняту під час війни з османами північну частину Молдавської держави в обмін на Кам'янець та Поділля. Внаслідок військових дій Хотинська фортеця зазнала руйнувань і втратила роль форпосту на польсько-молдавському прикордонні. Усвідомлення того, яке значення при цьому відігравали буковинські землі, та які процеси відбувалися тут у вказаний період, є важливим для розуміння ситуації, що склалася. Результати дослідження важливі для оцінки військово-політичної ситуації довкола Буковини у зв'язку з протистоянням Молдавії переважаючим силам Речі Посполитої та Османської імперії, а пізніше Австрії та Московії, про що буде йтися у наступних розвідках автора.

Ключові слова: Буковина, Чернівецька і Хотинська волості, Молдавія, Річ Посполита, Османська імперія, Август II Сильний.

Роль та значення Молдавії, зокрема її північних волостей, у зовнішній політиці Речі Посполитої, а також проблем, пов'язаних із воєнно-політичною історією Північної Буковини, чимраз більше привертає увагу дослідників. Окремі питання, пов'язані з молдавською політикою короля Августа II Сильного, ставали об'єктом наукових пошуків Л. Власової, Я. Віммера, О. Масана, Я. Войтасика, Ю.А. Геровського та ін. Однак на сьогоднішній день ще не існує вичерпної монографії щодо даної проблематики. Для об'єктивного дослідження перебігу воєнно-політичних подій та їх наслідків для регіону використано “Літопис Землі Молдавської” І. Некулче, збірники молдавських документів, а також документи Центрального державного історичного архіву України у Львові.

В останні десятиліття XVII ст. у Центрально-Східній Європі розгорнулися масштабні військові дії між Портою і державами Священної Ліги (союзу Австрії, Речі Посполитої, Венеції та Московії). На боці Ліги періодично воювала і Молдавія, яка продовжувала перебувати у васальній залежності від Порти, але прагнула її позбутися. Провідну роль у зазначених подіях відіграли території Чернівецької і Хотинської волостей, які стали розмінною монетою у політиці польського короля Августа II Сильного (1696–1733 рр.).

Річ Посполита не могла похвалитися масштабними військовими успіхами, оскільки в ході війни з Портою, завдяки старанням короля Яна III Собеського, зуміла повернути лише кілька невеликих замків на Поділлі і здобути контроль над невеликими фортецями з польською залогою в Молдавії: Сучава, Кимполунг, Сорока, Нямц, Драгомірна. Однак, незважаючи на численні спроби, відвоювати Кам'янець у турків не вдалося. Це була ключова фортеця на

південно-східних територіях Польщі, володіння якою визначало фактичний контроль над цими територіями¹.

Молдавія, зокрема її північні землі (Сучавська, Чернівецька і Хотинська волості), були одним із найважливіших напрямків у зовнішній політиці Я. Собеського, проте реалізація цих планів так і не була втілена у життя. Яну III, на жаль, також не вдалося ввести у Речі Посполитій, ослабленій війнами, спадкову монархію, що б забезпечило їй міцнішу позицію на політичній арені Центрально-Східної Європи.

Король Речі Посполитої останні роки життя провів, борючись із численними хворобами, мало займаючись державними справами, померши 17 червня 1696 р. у своїй резиденції Віляновському замку, поблизу Варшави, не доживши кілька місяців до 67 років, а Річ Посполиту охопили анархія і безправ'я². З цього приводу літописець С. Величко писав, що “у червні Ян Третій, тобто Собеський, польський король, пробувши на королівстві 22 роки і не докінчивши того, на що кріпко налягав зі своїм неслухним натиском, закінчив своє життя”³.

Зі смертю монарха всередині країни почалося “безкоролів'я” та боротьба різних претендентів за владу⁴. Тому про війну з Османською імперією не могло бути й мови.

“Після смерті Я. Собеського, відразу ж по всій Польщі настало сум'яття й замішанина, зав'язалася конфедерація до бунту платного польського війська, яке захотіло війною здобути вислуження заслуг собі в Речі Посполитої. Виникла незгода щодо вибрання нового короля, бо одні бажали якогось курфюрста з Цісарщини, інші з Франції князя Деконтото, треті з Литви – Сапігу, четверті – з-поміж себе королевича Собеського, п'яті хотіли з Саксонії князя Фридерика Августа. Хитаючись при такому порізненні, кожен знаменитий, приймаючи таємно від свого кандидата дари, приводив свою вітчизну, Корону Польську, через тих згаданю панів кандидатів у борги і нахилив до занепаду. Нарешті остаточно польським королем, хоч і не з волі всіх поляків, було вибрано і поставлено саксонського князя Фридерика Августа”, – писав козацький літописець⁵.

Фрідріх Август з'явився в Речі Посполитій 27 липня 1697 р., заприсягнувся на *pacta conventa*, в тому ж числі обіцяв боротися за включення до складу держави Кам'янця, Молдавії та Інфлянт.⁶ 15 вересня він був коронований у Кракові, обравши собі ім'я Август II.⁷ Тогочасні літописи також згадували, що “року 1697 князь Саксонський, на імя Август, коронований на королівство польське”.⁸ Навесні 1698 р. король мав рушити зі своїми військами на турків під Кам'янець⁹. На початку його правління Річ Посполита формально продовжувала війну з Портою, але війна Священної ліги з Портою поступово завершувалася¹⁰.

В планах політичних новий король зазіхав на Дунайські князівства, наслідуювши приклад Я. Собеського, прагнучи анексувати їх¹¹. Свої амбітні плани він задумував здійснити у

¹ Wojtasik J. W przededniu traktatu karłowickiego: stosunek Rzeczypospolitej i Augusta II do pokoju z Turkami. *Kwartalnik Historyczny*. Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1970. Vol. 77, № 2. P. 296.

² Зашкільняк Л. О., Крикун М. Г. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2002. С. 200.

³ Величко С. Літопис. У 2 т. Мишанич О. В. (відп. ред.). Т. 2. Київ: Дніпро, 1991. С. 519.

⁴ Артамонов В. Страны Восточной Европы в войне с Османской империей (1683–1699). *Османская империя и страны Центральной, Восточной и Юго-восточной Европы в XVII в.* Москва : Наука, 2001. Т. 2. С. 316.

⁵ Величко С. Літопис... С. 519–520.

⁶ Шиманський Є. Сеймик чернігівського воеводства та виклики безкоролів'я по смерті Яна III Собеського (1696–1697). *Studia i materiały z historii nowożytnej i najnowszej Europy Środkowo-Wschodniej*. Kraków ; Kijów, 2022. Т. 3. Р. 125.

⁷ Зашкільняк Л. О., Крикун М. Г. Історія Польщі... С. 200.

⁸ Сборник летописей, относящихся к истории Южной и Западной Руси, изданный Комиссией для разбора древних актов, состоящей при Киевском, Подольском и Волыньском Генерал-Губернаторе. Киев : Тип. Г. Т. Корчак-Новицкого, 1888. С. 240.

⁹ Otwinowski E. *Dzieje Polski pod panowaniem Augusta II*. Kraków, 1849. P. 5.

¹⁰ Зашкільняк Л. О., Крикун М. Г. Історія Польщі... С. 200–201.

¹¹ Konopczyński W. *Dzieje Polski Nowożytnej*. Т. II: 1648–1795. Warszawa ; Kraków ; Łódź ; Poznań ; Wilno ; Zakopane : Skład Główny Gebethnera i Wolffa, 1936. P. 151.

тісній співпраці із силами Речі Посполитої та Саксонії. У 1698 р. численні саксонські війська почали з'являтися у країні, одночасно було реорганізовано коронну армію, зміцнивши її за рахунок залучення новобранців¹².

Неохоче ставлення більшості шляхти і значної частини магнатів до турецької війни в останні роки правління Яна III змінилося, коли на польський престол прийшов саксонський курфюрст Фрідріх Август, який сподівався, що з за допомогою свіжих саксонських сил він зможе не лише повернути собі Кам'янець, Поділля та Правобережну Україну, але й розширити кордони держави на півдні за рахунок князівств на Дунаї. Тому, незважаючи на попередні події, частина магнатів і більша частина шляхти підтримали запланований антитурецький похід Августа II 1698 року. Виснажена Річ Посполита доклала серйозних зусиль, фактично виставивши близько 23 тис. поляків та 6–7 тис. литовців (найбільше з часів походу Собеського 1686 р.). Саксонія мобілізувала близько 20 тис. солдат, які через Сілезію та частково з Угорщини через карпатські перевали надходили на територію Речі Посполитої¹³. Новий король Август II за допомогою польсько-литовських і саксонських військ мав намір взяти під свою спадкову владу Молдавію і Валахію. Отримання їх мало подвійне значення для Августа, по-перше, це був крок до перебудови Речі Посполитої на спадкову монархію, а по-друге, була започаткована економічна експансія Саксонії на схід. Таким чином військова кампанія 1698 року за контроль над Дунайськими князівствами була надзвичайно бажаною для Августа II¹⁴.

Водночас він мав намір довести до капітуляції Кам'янецьку фортецю, захопивши Дунайські князівства, відрізавши її від турецько-татарського тилу. Тож курфюрст взяв на озброєння старі плани Я. Собеського щодо походу на Дунай, реалізувати які було дуже важко. Польські гетьмани С. Яблоновський і Щ. Потоцький, враховуючи досвід невдалих молдавських походів Я. Собеського, радше були за облогу Кам'янця, розраховуючи на сильну саксонську піхоту й артилерію¹⁵. Проте у квітні 1698 р. у Варшаві стало відомо, що австрійський уряд також зазіхає на Молдавію та Валахію¹⁶.

На анексованих поляками у 1686–1691 рр. північномолдавських землях Чернівецької і Хотинської волостей продовжували перебувати коронні війська, сформовані з молдавських та польських найманців. Ще влітку 1687 р. король Ян III призначив вихідця із Буковини ротмістра Костянтина Туркульця (Туркула) управителем і генеральним суддею в Чернівецькій волості¹⁷, який, завоювавши велику довіру в польського монарха, впродовж тривалого часу господарював на цих територіях.

У березні 1696 р. К. Туркулець продовжував активно працювати на польсько-молдавському кордоні і привів королю “язичницьких” полонених. Ще перед смертю Яна III Собеського “волох (молдаванин. – О. Б.) прибув (до Варшави. – О. Б.) від К. Туркула з певними застереженнями щодо османів, але не зміг повідомити ці новини королю через його слабе здоров'я”¹⁸.

Автор поділяє думку чернівецького дослідника О. Масана, що “становище на Буковині стабілізувалося після 1696 р., коли молдавським господарем став Антіох Кантемир (1695–1700 рр.), який налагодив мирні відносини з Річчю Посполитою”¹⁹.

¹² Wimmer J. *Wojsko polskie w drugiej połowie XVII wieku*. Warszawa, 1965. С. 232.

¹³ Wojtasik J. *Od Wiednia do Karłowic. Studia i Materiały do Historii Wojskowości*. Warszawa : Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1988. Т. 30. Р. 108.

¹⁴ Wojtasik J. *W przededniu traktatu...* Р. 297.

¹⁵ Wojtasik J. *Od Wiednia do Karłowic...* Р. 108.

¹⁶ Staszewski J. *August II Mocny*. Wrocław–Warszawa–Kraków, 1998. Р. 87.

¹⁷ Bogdan I. *Documente privitoare la istoria Românilor. Urmare la colectiunea lui Eudoxiu de Hurmuzaki*. Supl. II, Vol. III, fasc. 1: 1641–1703. Documente culese din Archive și Bibliotecii polone. București, 1900. Р. 166.

¹⁸ Kaczka M. *The gentry of the Polish-Ottoman Borderlands: The case of the Moldavian-Polish family of Turkuł/Turculeț*. *Acta Poloniae Historica*. 2011. Vol. 104. Р. 140.

¹⁹ Масан О. Буковина як об'єкт міжнародних відносин з давніх часів до 1774 р. / Ботушанський В. М. (отв. ред.) *Буковина в контексті європейських міжнародних відносин (з давніх часів до середини XX ст.)*. Чернівці : Рута, 2005. С. 123.

За роки польсько-турецької війни 1683–1699 рр. коронним військам вдалося захопити всю Північну Буковину, зокрема Чернівецьку волость з містом Чернівці, а також фортеці Сучава, Нямц, Хотин і Сорока. Забігаючи наперед, варто звернути увагу на становище захисних споруд на півночі Молдавії. У другій половині XVII ст. молдавські господарі часто повставали проти турецького панування, використовуючи при цьому укріплені фортеці для відбиття наступу османського війська. Також до цього додалася перемога коронних військ під Хотиним 11 листопада 1673 р. і нетривале розміщення у замку гарнізону поляків. Усе це спонукало Порту видати наказ відданому султану, греку за походженням, господарю Молдавії Д. Кантакузино зруйнувати замки у Сучаві, Нямці та Хотині²⁰. Варто зазначити, що молдавани не поспішали виконувати цей наказ, діючи повільно і не дуже ретельно.

Щодо Хотинського замку, то тут молдавська влада зруйнувала тільки південну частину фортеці з двома баштами, значну частину південно-західної башти, зробили проломи у західній і північно-західній частинах муру. На деякий час замок став непридатним для використання. Зокрема, у 1691–1692 рр., через руйнування фортеці у Хотині, поляки збудували форт Окопи Святої Трійці, який розташовувався за кілька кілометрів північніше Хотина²¹.

У 2009–2010 рр. Чернівецькою філією ДП НДЦ “Охоронна археологічна служба України” Інституту археології НАНУ на території Хотинської фортеці була проведена археологічна експедиція, яка зосередила свою увагу на пошуку саме південно-східної башти, зруйнованої наприкінці XVII ст. Зокрема, в одному з трьох закладених розкопів була виявлена частина внутрішнього периметру цієї вежі у вигляді напівциркульної кам’яної кладки, яка збереглася на висоту до 1 м. Кладка складалася з 4–9 рядів тесаних вапнякових блоків різного розміру, а зі східного боку приблизно посередині діаметру її перекривала стіна “каземату”, збудованої пізніше²².

Сучава також була захоплена під час молдавського походу 1691 р., а король Я. Собеський у зв’язку із відсутністю там добротних фортифікаційних укріплень, які були зруйновані раніше, наказав збудувати для свого гарнізону земляні укріплення у вірменському монастирі “Замка”, розташованому в північно-західній частині міста²³.

У 1691 р. за правління молдавського господаря К. Кантеміра (1685–1693 рр.) відбулася спроба очистити від польської залози фортецю Сороки. Участь у даній виправі на Сороку брали військові частини молдаван і татар, а також правобережний гетьман Стець. Облога фортеці тривала кілька тижнів, однак прогнати поляків так і не вдалося²⁴. Таким чином, намагання молдавських господарів прогнати поляків з північномолдавських земель були безуспішними.

Уже після смерті Я. Собеського вищезгаданий К. Туркулець вступив на службу до нового польського короля Августа II. У цей період він був тісно пов’язаний з коронним польним гетьманом А. М. Сенявським, а інформацією про Порту ділився також з коронним великим гетьманом І.А. Любомирським. Схоже, що завдяки своїм здібностям, Туркул зміг легко заручитися підтримкою своїх нових покровителів.

Існують свідчення, що він не лише обкрадав молдавських бояр на прикордонні Чернівецької волості, але й стверджував, що діє за королівським наказом. Парадоксально, але молдавські бояри, заохочені до повернення проханнями і погрозами молдавського господаря, були під тиском з боку польської шляхти, очікуючи захисту від К. Туркульця. Він діяв на пограниччі

²⁰ Neculce I. *Letopisetul Tarii Moldovei de la Dabija-voda pina la a doua domnie a lui Constantin Mavrocordat (1661–1743)*. Ureche G., Costin M., Neculce I. *Letopisetul Tarii Moldovei: Cronici / Ingr. textelor, glosar si indici de T. Celac*. Chisinau : Hyperion, 1990. P. 295.

²¹ Масан О., Мисько Ю. Етапи будівництва Хотинського замку у світлі нових археологічних джерел. *Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології*. Чернівці : Прут, 2009. Т. 2 (28). С. 17.

²² Мисько Ю. Зведення кам’яних фортифікацій Хотинської цитаделі за археологічними даними. *Археологія і давня історія України: зб. наук. пр.* Київ : б. в., 2010. Вип. 4. С. 255.

²³ Чучко М. Сучава у кінці XIV – третій чверті XVIII ст.: від “стольного града” молдавських воєвод до повітового центру Буковини. *Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології: Збірник наукових праць*. Чернівці ; Вишніця, 2012. № 1 (33). С. 122.

²⁴ Новосівський І. Деякі українські проблеми в світлі молдавської хроніки Йона Некульчі. *Збірник на пошану проф. д-ра Олександра Оглоблина*. Нью-Йорк, 1977. С. 345.

в умовах багатомовного та мультикультурного суспільства. Під його прапором стояли татари (липки, тобто литовські татари), молдавани і козаки. Реалії прикордоння вимагали вміння маневрувати між різними групами інтересів, і К. Туркулець діяв надзвичайно вміло, уникаючи усіх небезпек²⁵.

У 1698 р. в Речі Посполитій з'явився представник валаського господаря Костянтина Бренковяну Д. Корбя, виходець із Трансільванії, з наміром оцінити військові наміри короля Августа II щодо турків. На зворотному шляху до Бухареста він вступив у контакт з К. Туркулом у Чернівцях. Можна припустити, що саме з цього моменту К. Туркул відіграв роль посередника у листуванні короля Августа II з К. Бранковяну²⁶.

Август II готував посольство на мирні переговори з османами і одночасно похід до Молдавії в надії під завершення війни загарбати будь-які землі, відповідно до принципу *uti possidetis* (хто чим володіє). На 1698 р. у Порти залишалось лише 50 тис. піхоти, 48 тис. кавалерії та 80 кораблів на Азовському та Чорному морях. Усі сухопутні сили були спрямовані на австрійський фронт, а для боротьби з поляками залишилося всього 8–12 тис. татар²⁷.

У військових колах продовжувалося приготування до воєнних дій, успіх яких сприяв би відшкодуванню попередніх територіальних втрат Речі Посполитій. У такій ситуації ще до зіткнення коронного війська з татарами король Август II у Львові 5 вересня 1698 р. призначив посла Речі Посполитої на мирні переговори з Портою в особі Станіслава Малаховського, познанського воєводу, який уславився як вправний дипломат. Інструкція видана С. Малаховському складалася з 21 пункту і містила максимальні вимоги Польщі, найважливішими з яких були офіційний протест проти принципу *uti possidetis*, повернення турками Речі Посполитій Поділля з Кам'янцем, передача Молдавії, Валахії та Буджака, а в разі сильного турецького опору вимоги обмежувалися включенням до її складу лише Чернівців, Хотина, Сучави і Сорок з їхніми околицями; припинення татарських набігів і вигнання їх з Молдавії та Буджака. В інших пунктах йшлося про репарації Порти за татарські вторгнення, повернення полонених тощо²⁸. Справді, С. Малаховський, згідно з таємними інструкціями, міг відмовитися від максимальних вимог, проте зосереджувався на основних, що стосувалися повернення Поділля разом з Кам'янцем. Однак і цей постулат не був очевидним²⁹.

А в цей час молдавський господар А. Кантемір, знаючи про зносини Речі Посполитої з Московією, направляє своє посольство до короля Августа II у складі Ені пиркалаба, Варгачевича та Міхульця, з метою використати багаті дари щоб не допустити прохід коронних військ через молдавські землі³⁰. Найбільш докладно про молдавське посольство у Речі Посполитій описав літописець І. Некулче. Зокрема він повідомляв, що однією з умов переходу Молдавії під протекторат Августа II було підкорення Буджака. А. Кантемір просив у короля Речі Посполитої рухатися на Буджак берегом р. Прут, не розорюючи державу. Передбачалося входження Молдавії до складу Речі Посполитої у разі перемоги над османами і лише на тих самих умовах, що й Литва³¹. Автор поділяє думку Л. Власової про те, що, даний проект договору повинен був зберігати у Молдавії господарську владу. Король Август II охоче прийняв усі умови молдавського господаря, а взамін просив забезпечити його армію необхідним провіантом³².

Водночас, валаський господар прагнув залучити Московію до спільних дій проти Порти. Зокрема, у листі від 10 вересня 1698 р. він пропонував московському уряду план військових

²⁵ Kaczka M. The gentry... P. 140–141.

²⁶ Ibid. P.145.

²⁷ Wojtasik J. *Podhajce 1698*. Warszawa : Bellona, 1990. P. 59.

²⁸ Wojtasik J. *Od Wiednia do Karłowic...* P. 113.

²⁹ Pietrzak J. Stanisław Małachowski – żołnierz, polityk, dyplomata i dworzanin w świetle swojej korespondencji. *Epistolografia w dawnej Rzeczypospolitej*. Kraków, 2019. T. VII. P. 345–346.

³⁰ Власова Л. Молдавско-польские политические связи в последней четверти XVII – начале XVIII в. Кишинев : Штиинца, 1980. С. 126.

³¹ Neculce I. *Letopisetul Tarii Moldovei...* P. 338.

³² Власова Л. Молдавско-польские... С. 126.

дій, зазначаючи, що “вкупі, коли буде таке починання, послана б була особа з невеликим військом прямо у Молдавську землю, яких досить буде піхоти 4 000, а кінноти 1 000. Тільки б був йому наказ такий від вашої царської величності, щоб з нами йшов до молдавського міста Ясс, а звідти будемо мати ми підтримку в провіанті та на зарплату війську. В той час, як війська нападуть на Буджак, в той же час і те військо у Молдавську землю йшло. По-перше, щоб ворог розгубився від злагоджених дій різних країн. По-друге, щоб Костянтин Туркулець, староста чернівецький і регіментар (призначений польським королем командувач північномолдавської групи військ. – *О. Б.*) тамтешніх молдавських і русинських місць, приїхав до нас, як сам обіцяв, який з великою увагою очікує такого діла, і хоче прибути з 10 тис. кінноти відбірної. Крім того, з радістю бажать волохи (молдавани. – *О. Б.*) таке діло бачити”³³. Очевидно, мова йшла про бажання населення Молдавії та Валахії позбутися залежності від осман.

Проте, долю війни Священної Ліги з Османською імперією фактично вирішив талановитий полководець Є. Савойський, який, прийнявши командування над 40-тисячною австрійською армією, відновив її боєздатність і 11 вересня 1697 р. розгромив 135-тисячне військо Порти під Зентою на р. Тисі, неподалік від Белграда, завдавши османам нищівної поразки, від якої держава значно ослабла.

Внаслідок постійних воєн Порти була значно ослабленою, але не знищеною повністю. Цього також не бажали Англія і Голландія, які були проти посилення Австрії. У свою чергу, внаслідок політичних інтриг, які вели з Портою представники Австрії та Венеції, інтереси Речі Посполитої у питанні повернення Кам’янця та Поділля ігнорувалися її союзниками. Із приходом до влади у Речі Посполитій короля Августа II, із Саксонської династії Веттінів, було вирішено у 1698 р. розпочати нові військові дії з османами. Порти також не бажала поступатися своїми позиціями і теж була не проти продовження війни.

Коронні війська, прагнучи випередити противника, вирушили у похід дуже рано, а гетьмани чекали, коли король захоче об’єднати з ними саксонські війська і негайно вступить у війну з ворогом. Проте кримські і буджацькі орди, які становили 80 000 чол., випередили поляків³⁴. На початку вересня 1698 р., виконуючи наказ султана, вони рушили на Галичину. Метою їхнього нападу було виявлення місць скупчення польських військ, захоплення ясиру, а також грабежі. Виявивши поблизу Львова основні сили саксонців та отримавши відомості, що в Монастириську перебуває невелике польське військо, калга-султан Каплан Гірей разом із ханом Буджацької орди Казі Гіреєм вирішили завдати удару по значно слабшим польським силам, рушивши до Монастириська. Поляки, у свою чергу, також не дрімали. Зокрема, військо на чолі з польним коронним гетьманом Феліксом-Казимиром Потоцьким, який був дідичем Підгайців, отримало наказ зайняти оборону поблизу Монастириська. Проте Фелікс наказав стягнути сили до Підгайців, де вирішив дати бій неприятелю, оскільки саме Підгайці за своїми оборонними можливостями якісно відрізнялися від Монастириська³⁵.

Останній польський похід на південь влітку 1698 р. перетворився майже на фарс. 20-тисячна саксонська армія, просунувшись всього на 80 км на південний схід від Львова, зайнялася пограбуваннями навколишніх земель, а 6 тис. польського війська ледь не були розгромлені 12-тисячним військом хана Каплан-Гірея 8–9 вересня 1698 р. під Підгайцями та врятувалися лише тому, що татари кинулися грабувати обоз супротивника. 17–20 вересня 1698 р. на раді сенату в Бережанах було прийнято рішення про закінчення військових дій, хоча армійське керівництво в особі С. Яблоновського, Щ. Потоцького та М. Конського, вирішило продовжувати експедицію до Кам’янця, проте король Август II остаточно вирішив відмовитися від плану облоги або блокади фортеці, а татари в цей час продовжували збирали ясир на Галичині³⁶.

³³ Костакэл В. (отв. ред.). Исторические связи народов СССР и Румынии в XV – начале XVIII веков. Документы и материалы. В 3-х томах. Москва : Наука, 1970. Т. 3. С. 124–125.

³⁴ Otwinowski E. Dzieje Polski... P. 8.

³⁵ Колодницький С. Остання битва з татарами в історії старої Речі Посполитої. *Галицька брама*. Львів : Центр Європи, 2006. № 3–4 (135–136). С. 36.

³⁶ Wojtasik J., Podhajce... P. 126, 138–140.

Після того, як Август II перервав похід на Молдавію, взаємні суперечки між поляками і саксонцями дійшли до того, що мало не переросли у військове протистояння³⁷. Воно спалахнуло у військовому таборі під Бережанами 25 вересня 1698 р. зі сварки між сином польного гетьмана М. Потоцького та Й. Пшебендовським, ніби відлуння подій виборчого сейму. Воно показало, наскільки слабкою була особиста позиція Августа II, чий авторитет так мало важив, що п'яна суперечка мало не спричинила битву між коронними та саксонськими військами. Напад на Пшебендовського був провокацією проти самого короля, який виразно відчував, що йому загрожує небезпека і від власних підданих. З Литви також прийшла звістка про різке погіршення відносин та напади на Сапегів у той час, коли гетьман великий литовський залишався зі своїми військами з королем³⁸.

Таким чином, масштабна спланована військова кампанія проти Порти практично обмежилася стриманням татарської навали (вересень 1698 р.), яка, очевидно, мала випередити очікувану польсько-саксонську експедицію та знищити принаймні частину неконцентрованого ворога. Цей план татарам вдався, оскільки в битві під Підгайцями 8–9 вересня вони завдали поразки польському війську³⁹. Отже, похід короля Речі Посполитої на Буджацьку орду та молдавські землі у 1698 р. так і не був здійснений не через посольство господаря Молдавії з численними дарами, а через конфлікт монарха з польськими магнатами, які вирішили не виконувати його наказ⁴⁰. Розчарувавшись в останніх, король Август II залишив коронне військо поблизу Городенки та рушив до Львова⁴¹.

По смерті Яна III Собеського військо Речі Посполитої поступово припинило активну діяльність. Як наслідок, на рубежі XVII–XVIII ст. відбувається переорієнтація частини офіцерів і вояків молдавського і буковинського походження, що служили в Польщі, на Московію⁴².

На початку 1699 р. молдавський господар А. Кантемір направив свого посла С. Константинова до Москви. У виписі Посольського приказу від 1 лютого зазначалося, що “господар молдавський, за прикладом господаря валаського, бажає бути з усім народом землі Молдавської під охороною його великого государя, особливо чуючи, що всі московські його великого государя сили мають наступати війною на Буджак. Того заради просить він, господар, того, щоб від настання польського та від тяжкого їх ярма захищені і дотримані були, говорячи, що вже і так від Речі Посполитої мають нестерпне обтяження, тому що не тільки люди таким ярмом по місцях, якими польська влада володіє, суть обтяжені, а й церкви божі в унію римського костелу звернені”⁴³. Очевидно, що розчарувавшись у допомозі проти турків з боку Речі Посполитої і терплячи значних утисків з боку поляків, господар Молдавії почав переорієнтацію на Москву. Проте до реальної допомоги з боку Московії справа так і не дійшла.

Московські урядовці з недовірою поставилися до пропозиції молдавського господаря, вислухавши обширну інформацію посла про становище турецької армії і про хід польсько-турецької війни на території Молдавії, вони вирішили відмовитися від подальших переговорів⁴⁴, зазначаючи, “чи справді молдавський господар надіслав свого посланця з оголошенням підданства свого під високодержавну руку великого государя його царської величності, або прислав його господар за указом султана турецького і хана кримського для вивідування тутешньої поведінки”⁴⁵.

³⁷ Wojtasik J., Podhajce... P.82, 108, 125–126.

³⁸ Staszewski J. August II Mocny... P. 91.

³⁹ Wojtasik J. Od Wiednia do Karłowic... P. 108.

⁴⁰ Gierowski J. Historia Polski 1505–1764. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1989. P. 247.

⁴¹ Neculce I. Letopisetul Tarii Moldovei... P. 338.

⁴² Масан О. Буковинці в арміях іноземних держав наприкінці XVII – на початку XVIII ст. *Питання історії України* : зб. наук. статей. Чернівці : Зелена Буковина, 2003. № 6. С. 201.

⁴³ Костакэл В. (отв. ред.). Исторические связи... С. 132.

⁴⁴ Мохов Н. Очерки истории молдавско-русско-украинских связей (с древнейших времен до начала XIX века). Кишинев, 1961. С. 119.

⁴⁵ Мохов Н. Очерки истории молдавско-русско-украинских связей (с древнейших времен до начала XIX века). Кишинев, 1961. С. 132.

Проте, шістнадцятирічна турецько-польська війна наближалася до свого завершення. Османська імперія, зазнавши поразки у війні з державами Священної Ліги, змушена була укласти не вигідний для себе мирний договір. Після довгих переговорів, за англійсько-голландського посередництва, у січні 1699 р. в Карловицях було підписано мирний трактат між Австрією, Річчю Посполитою і Венецією з Оттоманською Портою. Війна, яка коштувала Речі Посполитій багато людських і матеріальних жертв, принесла їй лише повернення Кам'янця-Подільського разом із землями втраченими у турецько-польській війні 1672–1676 рр. В обмін на повернення твердині у Кам'янці коронні війська змушені були залишити захоплені фортеці у Молдавії. Таким чином, Порта втратила чимало раніше захоплених територій, а її вплив у підвладних державах поступово слабшав. Не винятком була і Молдавія, до складу якої тоді входили землі Чернівецької і Хотинської волостей (сучасної Чернівецької області), загарбані раніше поляками, які у березні 1699 р. були повернуті молдавському господарю. Відтоді польсько-турецькі стосунки протікали мирно, зникла також загроза постійних татарських набігів на південно-східні терени держави⁴⁶. У Добромильському літописі повідомлялося, що “року 1699 місяця вересня, турки з Кам'янця уступили добровільно”⁴⁷. 1 березня 1699 р. послом до Стамбула був призначений староста хелмський С. Жевуський, серед завдань якого було отримання султанської згоди на залишення артилерії у Кам'янці при виході турків з фортеці. Під час перемовин з Портою 26 серпня 1699 р. питання про кам'янецькі гармати було повністю проігноровано⁴⁸.

У свою чергу молдавський літописець І. Некулче зазначав, що, згідно Карловицькому мирному договору, турки зобов'язувалися “ніколи не відновлювати” Хотинську фортецю⁴⁹. Також існує припущення, що м'якість позиції С. Малаховського щодо Молдавії пояснювалася можливою небезпекою нового нападу з боку татар або інструкціями короля⁵⁰. На думку Л. Власової, Річ Посполита, фактично зазнавши поразки у війні з Портою, вибула із переліку держав, які претендували на володіння Молдавією або надавали їй ефективну допомогу у боротьбі з османами⁵¹. Таким чином якісних зрушень на користь поляків не відбулося. Сучасник даних подій зазначав, що дискусія про гармати тривала впродовж кількох місяців. Поляки наполягали на залишенні артилерії у Кам'янці, а турки відповідали, що він вийдуть з фортеці з усіма гарматами і пізніше відішлють Речі Посполитій її частину. Однак “уся артилерія пропала”⁵², а отже була втрачена для поляків. При переході Кам'янця під владу Речі Посполитої, окрім артилерії, яка була завезена, невдовзі туди мали бути доставлені гармати й боєприпаси з молдавських фортець, повернутих під владу Порти⁵³.

Річ Посполита і Порта, згідно зі статтею 1 Карловицького договору, зобов'язувалися відновити між собою давні кордони: “щоб кордони були відновлені та утверджені і щоб були відокремлені і розділені давніми кордонами рубежі провінцій польських володінь від рубежів імперії, а також Молдавії та інших земель, підвладних Порті, і щоб жодна зі сторін не мала претензій і не прагнула до розширення, але щоб давні кордони без змін і порушень дотримувалися і шанувалися”⁵⁴. Очевидно, йшлося про кордон між Буковиною і Поділлям, тобто землями, які знаходилися на прикордонні Молдавії та Речі Посполитої.

Проте, у 1700 р. розпочалася Північна війна Московії зі Швецією, а польський король Август II фактично втягнув у неї і Річ Посполиту. Дана подія кілька років не давала змоги

⁴⁶ Wimmer J. *Wojsko polskie...* P. 234–235.

⁴⁷ *Сборник летописей...* С. 240.

⁴⁸ Gliwa A. *Poselstwo Stanisława Mateusza Rzewuskiego do Turcji w 1699 roku. Balcanica Posnaniensia. Acta et studia.* Т. XIII. Poznań, 2003. P. 105, 123–124.

⁴⁹ Neculce I. *Letopisetul Tarii Moldovei...* P. 340.

⁵⁰ Конопорczyński W. *Dzieje Polski...* P. 36–37.

⁵¹ Власова Л. *Молдавско-польские...* С. 128.

⁵² *Pamiętnik Jana Stanisława Jabłonowskiego wojewody ruskiego.* Lwów, 1862. P. 77–78.

⁵³ Станіславський В. Артилерія Кам'янця-Подільського в польсько-турецьких переговорах 1698–1700 рр. та її переміщення по фортецях Османської імперії. *Україна в Центрально-Східній Європі.* 2021. Вип. 19–20. С. 65.

⁵⁴ Центральний державний історичний архів України у Львові. Ф. 146 (Львівський гродський суд). Оп. 1. Спр. 481 (*Карловицький мирний договір*). Арк. 889.

польському уряду завершити міждержавне розмежування з Османською імперією. 23 серпня 1701 року була видана коронна інструкція для польських комісарів щодо польсько-молдавського прикордоння. У ній констатовалося, що давнім кордоном є річка Дністер, тому потрібно лише визначити населені пункти, в яких починається і закінчується межа. Остаточне розмежування було здійснене лише у жовтні 1703 р.⁵⁵ Згідно даного документу, кордон таки пройшов р. Дністер. Щодо північномолдавських земель, то у ньому згадувався такий населений пункт як Хотин, зокрема у зв'язку із захопленням господарем Молдавії човнів і переправ через р. Дністер.

Таким чином, Річ Посполита володіла територією північномолдавських волостей (Буковину) до Карловицького миру 1699 р., а за його умовами коронні війська залишали терени краю, передавши напівзруйновану Хотинську фортецю та інші укріплення Молдавії.

Карловицький мир на деякий час покращив загальне становище міста Чернівці. У другій половині XVII ст. місто перебувало у важких умовах через підлеглість Порти, міждержавні конфлікти, жадібність феодалів і шляхти, а також некомпетентність чернівецьких можновладців. Слушну думку висловлював О. Масан, зазначаючи, що “в той час Чернівці були містом лише в юридичному розумінні, оскільки вся система суспільно-політичних відносин не сприяла розвиткові поселення як промислово-торговельного і культурного центру, тому наприкінці XVII ст. воно залишалося аграрним містечком, яке відрізнялося від інших населених пунктів краю тим, що його жителі були особисто вільними людьми і мали свій орган самоврядування – міську раду”⁵⁶.

Щодо Сучави, то на початку XVIII ст. місто вже не було таким процвітаючим, як у минулому. Д. Кантемір зазначав, що “у місті налічувалося 40 мурованих і багато дерев'яних церков, 16000 будівель, фортеця, а також багато старих храмів і палаців, але вони перебували у зруйнованому стані”⁵⁷. Це все було наслідком польсько-турецького протистояння у Центрально-Східній Європі.

Вищезазначені події вплинули на посилення процесу переселення за межі Молдавії, а на початку XVIII ст. воно набрало масового характеру. Численні податки змушували селян, зокрема і вільних резешів, переселятися за Дністер, у Подільське або Брацлавське воєводства. Польські феодали, повернувшись у 1699 р. на Поділля, потребували робочих рук для відновлення усього зруйнованого турками, створюючи “слободи”, населення яких звільнялося від податків і повинностей на термін від 4 до 6 років. У 1703 р. господар Молдавії М. Раковіце (1703–1705 рр.) висловлював Речі Посполитій протест у зв'язку з фактичним обезлюдненням сусідніх із Поділлям північномолдавських волостей. Також чимало молодих людей продовжували йти на службу до польського війська, а пізніше і до московської армії. Водночас на території сучасної Чернівецької області знаходилося 59 сіл, у 49-ти з них не було жодного мешканця, а в решті 10 селах проживало тільки 385 родин. Молдавські господарі вживали деяких заходів, аби виправити катастрофічне становище щодо населення держави. Зокрема, переселенцям обіцяли тимчасове звільнення від державних податків, а також “милість й опіку” з боку господаря. Найчастіше їх звільняли від оподаткування на 8 місяців, інколи – на 1 рік і тільки у виняткових випадках – на 2 роки. Проте й ці мізерні терміни не дотримувалися місцевими властями⁵⁸.

Отже, шістнадцятилітня війна з державами Священної Ліги завершилася поразкою Порти, призвівши до перерозподілу земель та впливів у Європі. Переговори у Карловиці показали, що Дунайські князівства були лише пішаками у політичних розрахунках Габсбургів та Речі Посполитої, які постійно змагалися між собою. На угоду своїм інтересам вони легко відмовилися в 1699 р. від князівств. За умовами Карловицького договору Молдавія та Валахія залишалися в системі підвладних султану територій, а Польща звільняла зайняту під час війни

⁵⁵ Крикун М. Воєводства Правобережної України у XVI–XVIII століттях : статті і матеріали. Львів, 2012. С. 285–288.

⁵⁶ Масан О. Чернівці у другій половині XIV–XVIII ст. (до 1775 р.). *Чернівці. Історія і сучасність*. Чернівці : Зелена Буковина, 2009. С. 42.

⁵⁷ Кантемір Д. Описание Молдавии. Кишинев, 1973. С. 23.

⁵⁸ Ботушанський В. (відп. ред.). Буковина: історичний нарис. Чернівці : Зелена Буковина, 1998. С. 55.

північну частину Молдавської держави в обмін на Кам'янець та Поділля. Хотинський замок у цей час був у напівзруйнованому стані та непридатним для ведення військових дій, втративши, тим самим, роль форпосту на польсько-молдавському прикордонні. Варто зазначити, що, хоча Дунайські князівства, бажаючи звільнитися від влади османів, і розраховували на підтримку Речі Посполитої, особливої активності у відносинах із нею не проявляли. Тут давалися ознаки внутрішньополітична ситуація у самих князівствах та релігійні відмінності. Крім того, війна держав Священної Ліги з османами виявила обмеженість матеріальних і військових ресурсів Речі Посполитої. Міжнародна ситуація, яка склалася у Центрально-Східній Європі наприкінці XVII ст., а також зростання престижу Московії, дедалі більше схилили Молдавію та Валахію до рішення орієнтуватися у своїх визвольних планах на московську допомогу.

Отже, наприкінці XVII ст. північнорумунські землі перестають бути ареною протистояння могутніх європейських держав – Порту і Речі Посполитої. Проте польсько-турецька війна 1683–1699 рр. негативно вплинула на воєнно-політичне становище буковинського краю, призвела до чималих демографічних втрат, запускання населених пунктів, зубожіння місцевого населення та його переселення за межі Молдавії.

THE TERRITORIES OF BUKOVINA IN THE MOLDAVIAN POLICY OF KING AUGUST II THE STRONG (1697–1699)

Oleksiy BALUKH

*Chernivtsi Y. Fed'kovych National University
Department of History of Ukraine
Kotsyubynskogo st., 2, 58012, Chernivtsi, Ukraine
e-mail: a.balukh@chnu.edu.ua
ORCID: 0000-0001-8091-8118
RESEARCHER ID: R-7967-2016*

Summary

The article researches the place and role of the territories of Chernivtsi and Khotyn Volosts in the foreign policy of the Polish king Augustus II the Strong towards Moldavia in 1697–1699. The author focused on Polish-Moldavian relations and a number of questions that were not covered enough by historiography: territorial disputes about the northern Moldavian lands, the value of the historical territories of modern Bukovyna in Moldavia's military-political relations with Poland and Turkey, the consequences of the Treaty of Karlowitz for the population and economy of Chernivtsi and Khotyn Volosts. The research methods are based on the principles of historicism, objectivity, comprehensiveness and integrity, systematicity, as well as on methods of analysis and synthesis, historical-comparative and problem-chronological. The scientific novelty lies in a comprehensive study of Augustus II's Moldavian policy in the territories of Northern Bukovyna bordering Poland at the beginning of his reign. It is established that the Northern Moldavian lands became a bargaining chip in Augustus II's foreign policy towards Moldavia, since under the terms of the Treaty of Karlowitz Moldavia and Wallachia remained in the system of territories under the control of the Porte, and the Polish-Lithuanian Commonwealth liberated the northern part of the Moldavia occupied during the war with the Ottomans in exchange for Kamianets and Podillia. As a result of the hostilities, the Khotyn fortress was destroyed and lost its role as an outpost on the Polish-Moldavian border. Awareness of the importance of the Bukovynian lands and the processes that took place here during this period is important for understanding the current situation. Results of the research are important for assessing the military-political situation around Bukovina in connection with the confrontation of Moldavia with the superior forces of the Polish-Lithuanian Commonwealth and the Ottoman Empire respectively.

Keywords: *Bukovyna, Chernivtsi and Khotyn Volosts, Moldavia, Polish-Lithuanian Commonwealth, Ottoman Empire, Augustus II the Strong.*

REFERENCES

Artamonov, V. (2001). Strani Vostochnoi Yevropy v voine s Osmanskoi imperiei (1683–1699) [European countries during the war with the Ottoman Empire (1683–1699)]. *Osmanskaia imperiia i strany Tsentral'noi, Vostochnoi i Iugo-Vostochnoi Evropy v XVII v.* Moskva: Pamiatniki istoricheskoi mysli. T. 2. pp. 295–328 (in Russian).

- Bogdan, I. (Ed.). (1900). *Documente privitoare la istoria Românilor. Urmare la colecțiunea lui Eudoxiu de Hurmuzaki*. Supl. II, Vol. III, fasc. 1: 1641–1703. Documente culese din Archive și Biblioteci polone. București (in Romanian).
- Botushanskyi, V.M. (Ed.). (1998). *Bukovyna: istorychnyi narys [Bukovyna: a historical essay]*. Chernivtsi: Zelena Bukovyna (in Ukrainian).
- Central State Historical Archives of Ukraine in Lviv (TsDIAL of Ukraine). F. 146 (Lvivskyi grodskyi sud). Op.1. Spr. 481 (Karlovtskyi myrnyi dohovir). 1516 p.
- Chuchko, M. (2012). Suchava u kintsi XIV – tretii chverti XVIII st.: vid “stolnoho hrada” moldavskykh voievod do povitovoho tsentru Bukovyny [Suceava at the end of the 14th – the third quarter of the 18th century: from the “capital city” of the Moldavian voivodeships to the district center of Bukovina]. *Pytannia starodavnoi ta serednovichnoi istorii, arkeolohii y etnolohii*: Zbirnyk naukovykh prats. Chernivtsi–Vyzhnytsia. № 1 (33). pp. 111–126 (in Ukrainian).
- Gierowski, J. (1989). *Historia Polski 1505–1764*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe (in Polish).
- Gliwa, A. (2003). Poselstwo Stanisława Mateusza Rzewuskiego do Turcji w 1699 roku. *Balcanica Posnaniensia. Acta et studia*. T. XIII, pp. 101–133 (in Polish).
- Kaczka, M. (2011). The gentry of the Polish-Ottoman Borderlands: The case of the Moldavian-Polish family of Turkuł/Turculeț. *Acta Poloniae Historica*. Vol. 104. pp. 129–150 (in English).
- Kantemyr, D. (1973). *Opysanye Moldavy [Description of Moldavia]*. Kyshynev (in Russian).
- Kolodnytskyi, S. (2006). Ostannia bytva z tataramy v istorii staroi Rechi Pospolytoi [The last battle with the Tatars in the history of the old Polish-Lithuanian Commonwealth]. *Halyska brama*. Lviv: Tsentr Yevropy. № 3–4 (135–136). pp. 36–37 (in Ukrainian).
- Konopczyński, W. (1936). *Dzieje Polski Nowożytnej*. T. II: 1648–1795. Warszawa; Kraków; Łódź; Poznań; Wilno; Zakopane: Skład Główny Gebethnera i Wolffa (in Polish).
- Kostakjel, V. (otv. red.). (1970). *Istoričeskie svyazi narodov SSSR i Rumynii v XV – nachale XVIII vekov. Dokumenty i materialy [Historical ties between the peoples of the USSR and Romania in the 15th - early 18th centuries. Documents and materials]*. V 3-h tomah. Moskva: Nauka. T. 3 (in Russian).
- Krykun, M. (2012). *Voievodstva Pravoberezhnoi Ukrainy u XVI–XVIII stolittakh: Statti i materialy [Palatinates of Right-Bank Ukraine in the Sixteenth through Eighteenth Centuries: Studies and Source Materials]*. Lviv (in Ukrainian).
- Masan, O. (2003). Bukovyntsi v armiiakh inozemnykh derzhav naprykintsi XVII – na pochatku XVIII st. [Bukovynians in the armies of foreign countries at the end of the 18th century – at the beginning of the 18th century.]. *Pytannia istorii Ukrainy: zb. nauk. statei*. Chernivtsi: Zelena Bukovyna. № 6. pp. 197–203 (in Ukrainian).
- Masan, O. (2005). Bukovyna yak ob'ekt mizhnarodnykh vidnosyn z davnykh chasiv do 1774 r. [Bukovyna as an object of international relations from ancient times to 1774]. *Bukovyna v konteksti yevropeiskykh mizhnarodnykh vidnosyn (z davnykh chasiv do seredyny XX st.): [Kol.monohr.]*. Chernivtsi: Ruta. pp. 9–168 (in Ukrainian).
- Masan, O. (2009). Chernivtsi v druhii polovyni XIV–XVIII st. (do 1775 r.) [Chernivtsi in the second half of XIV–XVIII centuries. (until 1775)]. *Chernivtsi: Istoriia i suchasnist (Yuvileine vydannia do 600-richchia pershoi pysemnoi zghadky pro misto)*. [Kol. monohrafiia]. Chernivtsi: Zelena Bukovyna. pp. 23–74 (in Ukrainian).
- Masan, O., Mysko, Yu. (2009). Etapy budivnytstva Khotynskoho zamku u svitli novykh arkeolohichnykh dzherel [Construction stages of the Khotyn castle in the light of new archaeological sources]. *Pytannia starodavnoi ta serednovichnoi istorii, arkeolohii y etnolohii*. Chernivtsi: Prut. T. 2 (28). pp. 9–20 (in Ukrainian).
- Mokhov, N. (1961). *Ocherki istorii moldavsko-russko-ukrainskikh svyazei (s drevneishikh vremen do nachala XIX veka)* [Essays on the history of Moldovan-Russian-Ukrainian relations (from ancient times to the beginning of the 19th century)]. Kishinev: Shtiintsa (in Russian).
- Mysko, Yu. (2010). Zvedennia kamianykh fortyfikatsii Khotynskoi tsytadeli za arkeolohichnymy danymy [Construction of stone fortifications of the Khotyn citadel according to archaeological data]. *Arkeolohiia i davnia istoriia Ukrainy: zb. nauk. pr.* Kyiv: b.v.. Vyp. 4. pp. 252–257 (in Ukrainian).
- Neculce, I. (1990). Letopisețul Țării Moldovei de la Dabija-Vodă până la a doua domnie a lui Constantin Mavrocordat (1662–1743). *Ureche G., Costin M, Neculce I. Letopisețul Țării Moldovei: Cronici*. T. Celac (red.). Chișinău: Hyperion. pp. 280–472 (in Romanian).
- Novosivskyi, I. (1977). Deiaki ukrainski problemy v svitli moldavskoi khroniky Yona Nekulchi [Some Ukrainian problems in the light of the Moldavian chronicle of Ion Nekulchi]. *Zbirnyk na poshanu prof. dra Oleksandra Ohloblyna*. Niu-York. pp. 341–364 (in Ukrainian).

- Otwinowski, E. (1849). Dzieje Polski pod panowaniem Augusta II. Kraków (in Polish).
- Pamiętnik Jana Stanisława Jabłonowskiego wojewody ruskiego.* (1862). Lwów (in Polish).
- Pietrzak, J. (2019). Stanisław Małachowski – żołnierz, polityk, dyplomata i dworzanin w świetle swojej korespondencji. *Epistolografia w dawnej Rzeczypospolitej.* Kraków. T. VII. pp. 327–354 (in Polish).
- Sbornik letopisej, odnosyashhihsya k istorii Yuzhnoj i Zapadnoj Rusi, izdannyyj Komissiej dlya razbora drevnih aktov, sostoyashhej pri Kievskom, Podolskom i Volynskom General-Gubernatore [A collection of annals relating to the history of Southern and Western Rus', published by the Commission for the Analysis of Ancient Acts, which is under the Kiev, Podolsk and Volyn Governor-General].* (1888). Kiev: Tip. G. T. Korchak-Novickogo (in Russian).
- Shymanskyi, Ye. (2022). Seimyk chernihivskoho voievodstva ta vyklyky bezkorolivia po smerti Yana III Sobeskiego (1696–1697) [Seimik of the Chernihiv Voivodeship and challenges of the kingless state after the death of Jan III Sobieski (1696–1697)]. *Studia i materiały z historii nowożytnej i najnowszej Europy Środkowo-Wschodniej.* Kraków–Kijów. T. 3. pp. 109–134 (in Ukrainian).
- Stanislavskyi, V. (2021). Artyleriiia Kamiantsia-Podilskoho v polsko-turetskykh perehovorakh 1698–1700 rr. ta yii peremishchennia po fortetsiakh Osmanskoj imperii [Polish-Turkish negotiations on the artillery of Kamianets-Podol'skyi in 1698–1700, its subsequent movements in the fortresses of the Ottoman Empire and the restoration of the city's artillery power in the early 18th century]. *Ukraina v Tsentralno-Skhidnii Yevropi.* Vyp. 19–20. pp. 52–68 (in Ukrainian).
- Staszewski, J. (1998). *August II Mocny.* Wrocław-Warszawa-Kraków (in Polish).
- Velychko, S. (1991). *Litopys [Chronicle].* U 2 t. Myshanych O.V. (vidp. red.). T. 2. Kyiv: Dnipro (in Ukrainian).
- Vlasova, L.V. (1980). *Moldavsko-polskie politicheskie svyazi v poslednei chetverti XVII – nachale XVIII v. [Moldavian-Polish political relations in the last quarter of the 18th century – the beginning of the 18th century].* Kishinev: Shtiintsa (in Russian).
- Wimmer, J. (1965). *Wojsko polskie w drugiej połowie XVII wieku.* Warszawa (in Polish).
- Wojtasik, J. (1970). W przededniu traktatu karłowickiego: stosunek Rzeczypospolitej i Augusta II do pokoju z Turkami. *Kwartalnik Historyczny.* Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe. Vol. 77, № 2. pp. 293–307 (in Polish).
- Wojtasik, J. (1988). Od Wiednia do Karłowic. *Studia i Materiały do Historii Wojskowości.* Warszawa: Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk. T. 30. pp. 103–115 (in Polish).
- Wojtasik, J. (1990). *Podhajce 1698.* Warszawa: Bellona (in Polish).
- Zashkilniak, L. O., Krykun, M. H. (2002). *Istoriia Polshchi: Vid naidavnishykh chasiv do nashykh dniv [History of Poland: From the earliest times to the present day].* Lviv: LNU im. I. Franka (in Ukrainian).